

EEN 15DE-EEUWS BOUWOFFER

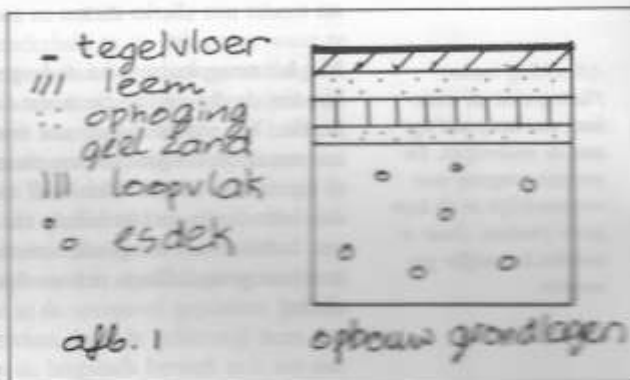
door Hans Schoenmaker

Voorafgaande aan het verdwijnen van de laatste sporen van boerderij Groot Loo 10 hebben Cees Prinsen en Hans Schoenmaker in gezelschap van de belangstellende eigenares, mevrouw Spierings, enkele archeologische waarnemingen verricht. Het doel daarvan was om aan de hand van vondstmateriaal een nadere datering te geven van de oudste bouwphase, en om te kijken of er een zogenaamd bouwoffer begraven was.

Bij de sloop van boerderij Groot Loo 10 werd in de bodem een opmerkelijke vondst gedaan: een grote schaal, zonder schat.....

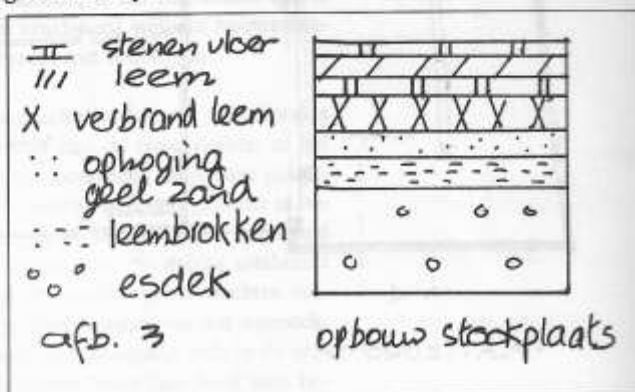
De oudste bouwphase

Op een drietal plaatsen werd een doorsnede in de grond gemaakt. De opbouw van de verschillende grondlagen leverde eenzelfde beeld op (afb. 1). Onder de huidige tegelvloer bevond zich een lemen vloer die gefundeerd werd door een ophogingslaag van geel zand. Hieronder tekende zich een vuilzwarte laag af, het oudste loopvlak, die op zijn beurt weer rustte op een ophogingslaag. Daaronder bevond zich een 70 cm. dikke akkerlaag. De oudste boerderij lijkt dus direct op een oude akker gebouwd te zijn. In deze laag vonden we een aantal scherven, die deze akker konden dateren, t.w. vroeg steengoed uit de 13de en 14de eeuw, blauwgrijs aardewerk uit de 15de eeuw (afb. 2) en een steengoed fragment met zoutglazuur uit de tweede helft van de 15de eeuw. De gevonden fragmenten van rood aardewerk zijn moeilijker te dateren.

afb. 2 randfragment blauwgrijze voorraadpot

Op grond van deze gegevens kunnen we stellen dat de oudste bouwphase dateert uit de tweede helft van de 15de eeuw. Een niet onbelangrijk gegeven daarbij is dat de boerderij gebouwd is op een in die tijd al eeuwenoude akker met een esdek van ±70 cm dikte. Het is mogelijk dat in de directe omgeving een houten voorganger gestaan heeft. Daarvan getuigen enkele stukjes verbrand leem met daarin de afdruk van stro, die afkomstig kunnen zijn van een lemen wand.

Een onderzoek van de schouw leverde het volgende beeld op (afb. 3). Onder de huidige stookplaats (uit ± 1900?) van in verband gelegde stenen bevond zich een tweede stookplaats; daarin zaten nog enkele stenen met een formaat van 24 x 13 x 5 cm. Ook dit formaat kan wijzen op een datering in de 15de eeuw. De stookplaats was, gezien vanuit de schouw, halvecirkelvormig met een straal van ± 40 cm. Of dit restanten waren van een open vuur (d.w.z. voordat de schouw gebouwd werd) kon niet vastge-

de stookplaats was, gezien vanuit de schouw, halvecirkelvormig met een straal van ± 40 cm. Of dit restanten waren van een open vuur (d.w.z. voordat de schouw gebouwd werd) kon niet vastge-

steld worden. De ronde vorm zou daarvoor echter een aanwijzing kunnen zijn. In de akkerlaag vonden we een fragment van een slijpsteen. Een onderzoek in de kelder leverde niets op.

Een 15de-eeuws bouwoffer

Bekend is dat in oude huizen op bepaalde plekken, zoals onder de bedstede en onder oude ingangen, potten begraven werden. In Diessen werd in de jaren '70 bij verbouwwerkzaamheden een 16de-eeuwse kruik gevonden die onder de bedstede begraven lag. Ervan uitgaande dat de oudste toegang zich in de zijgevel bevond, groeven we een gat tegen de muur in het midden van de gevel. Onder de vroegste ophogingslaag, direct op het esdek, kwam een grote schaal tevoorschijn, die op zijn kop begraven was. Omdat de schaal onder de vroegste ophogingslaag zat, menen we te mogen concluderen dat de schaal begraven was voorafgaande aan de bouw van de boerderij. Daarmee hadden we een nieuwe mogelijkheid ontdekt om de bouw te dateren.

De schaal zoals hij in de vloer van Groot Loo 10 werd aangetroffen.

FOTO: CEES PRINSEN

De schaal is een zogenaamde melkteil, gemaakt van rood aardewerk, inwendig geglazuurd; hij staat op een standring en is voorzien van twee naar beneden gerichte oren en een schenklijp (zie afb. 4, volgende pagina). De diameter is uitwendig 55 cm., bij een hoogte van 22 cm. Een schaal van een enorm formaat, zoals die bij mijn weten nog niet eerder gevonden is. De schaal heeft dienst gedaan bij de melkverwerking. Doordat de schaal zich verwijdt, ontstaat er een voor de vetdeeltjes in de melk voldoende oppervlak om een roomlaag te vormen. Met een houten schep werd deze laag 'afgeroomd'.

Aan enkele kenmerken kunnen we de schaal preciezer dateren. De naar beneden gerichte oren zijn kenmerkend voor schaalvormen uit de eerste helft van de 15de eeuw. Schalen uit die periode staan gewoonlijk op een drietal lipvoeten. Onze schaal heeft een standring. De overgang van lipvoeten naar standring doet zich voor in de tweede helft van de 15de eeuw. Combineren we deze gegevens dan kunnen we stellen dat de schaal een overgangsvorm is in de pottenbakkerstraditie die te dateren is in de tweede helft van de 15de eeuw.

Opmerkelijk is dat er geen gebruikssporen op de schaal te vinden zijn en dat er, toen hij begraven werd, al een randfragment van $\pm 150 \text{ cm}^2$ ontbrak. Werd uit zuinigheidsoverwegingen voor dit doel een kapotte schaal gekocht, of werd een toch al kapotte schaal gebruikt om 'gecofferd' te worden?

De betekenis van 'bouwoffers'

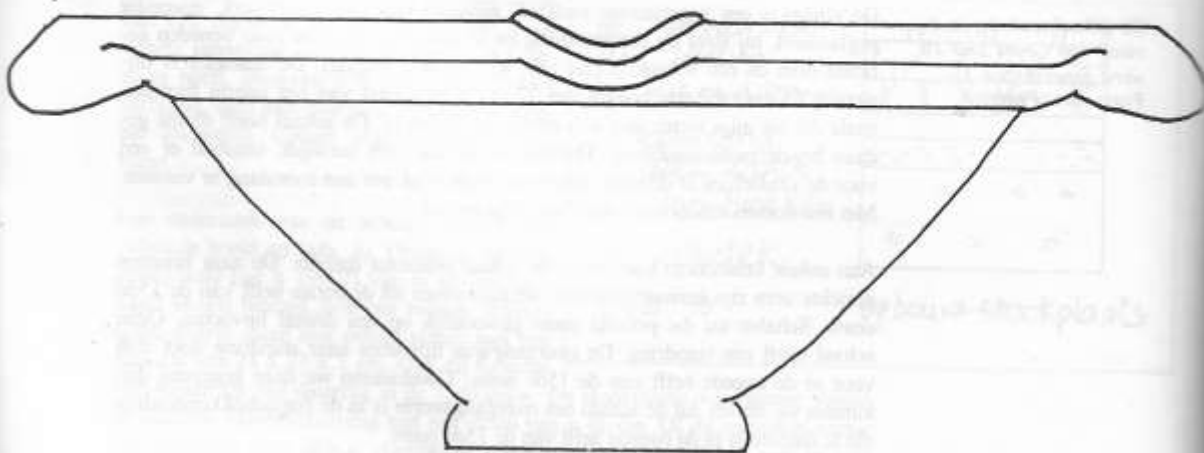
De term bouwoffer is eigenlijk onjuist, omdat hier sprake is van een vorm van bijgeloof. Vroeger dacht men dat de huisgeesten die onder de vloer huisden of over de drempel kwamen, in een pot gevangen konden worden. Het gebruik van zulke potten was in West-Europa vrij algemeen, zowel wat de plaats van begraven betreft als het gegeven dat de pot ondersteboven begraven was. Vermoedelijk werd dit gedaan omdat de 'val' niet vol zand mocht geraken.

Soms zit er in de kruik een munt op een loden afgietsel daarvan, een plukje haar, spijkers of doornen. Het doorboren van een viltten hart met spelden, spijkers of doornen had vermoedelijk te maken met het verbreken van een betovering. Onder onze schaal zat niets, behalve in het esdek. Daar bevond zich een fragment leer, versierd met gaatjes. Toch is het heel goed mogelijk dat zich onder onze schaal organisch materiaal heeft bevonden dat vanzelfsprekend geheel vergaan is. Dit zou dan als lokaas voor de boze geesten gediend kunnen hebben. Zo zijn er in andere plaatsen haver en eierschalen gevonden.

Overigens kent dit gebruik ook een christelijke variant. Een heiligenbeeldje, gewijde was of rozenbladeren werden in een pot begraven, die in gemetseld werd om de ingang van een nieuw huis te beveiligen tegen boze invloeden of onheil. Enkele jaren geleden werd in een huis in Wouwerstraat te Hilvarenbeek ingemetseld in de fundering, een dergelijk relik gevonden, nl. een 17de-eeuws bronzen wijwatervaatje.

Samenvattend mogen we stellen dat het bouwoffer uit Groot Loo 10 een van de weinige vondsten is die goed gedocumenteerd konden worden; de meeste bouwoffers zijn in feite toevalsvondsten. Bovendien kregen we daardoor meer zicht op de datering van de bouw van de boerderij; we vonden tevens een aanwijzing voor het bestaan van een open vuur, en tenslotte werd het vermoeden bevestigd dat de oorspronkelijke toegang in de zijgevel zat. Zo kunnen bouwhistorie, archeologie en volkskunde elkaar aanvullen, en dat alles onder de noemer van heemkunde.

*Literatuur:
Brabants Heem; bouwoffers
Rotterdam Papers III. Pot-
tersvuren langs de Vecht.
J. de Kleyn. Volksaardewerk
in Nederland.*

afb. 4 schaal 1:3